

Impact Factor - 6.625

E-ISSN - 2348-7143

January - 2020

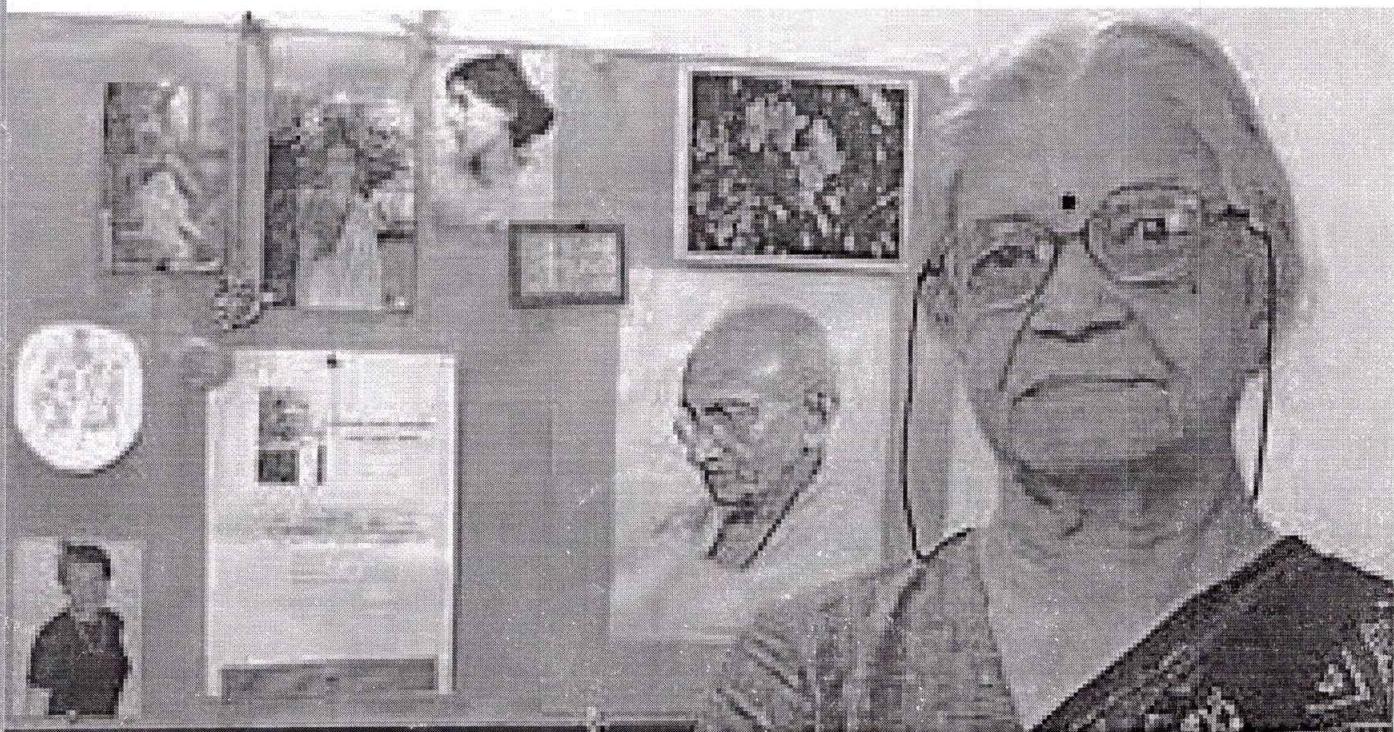
INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

International Multidisciplinary E-Research Journal

PEER REFERRED & INDEXED JOURNAL

January 2020 Special Issue -222 (B)

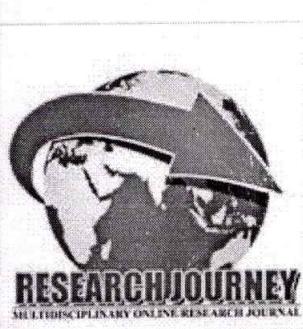

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
SPH Mahila Arts, Science &
Commerce College, Malegaon Camp,
Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane-Nile, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

227

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे यांचे सामाजिक कार्यातील योगदान

डॉ. राजेंद्र नामदेव रासकर

इतिहास विभाग प्रमुख,

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर

महाविद्यालय, औंध, पुणे

मो.नं.९९६०६५९६८४

ईमेल rajendararaskar2550@gmail.com

प्रास्तावीक

महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे असामान्य व्यक्तीमत्वाचे कर्तृत्वसंपन्न पुरुष होते. आधुनिक भारताची आणि महाराष्ट्राची सामाजिक पुर्णघटना विवेकांच्या आणि न्यायाच्या आधारे करण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या मोजक्या विभूतीपैकी महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे हे होते. शिक्षण हे समाजपरिवर्तनाचे मूलगामी प्रबळ साधन असते. या विचारांवर त्यांची अटळ निष्ठा होती. सामाजिक सुधारणा घडवून आणावयाची असेल तर समाजाकडे धर्मविषयक अज्ञान नष्ट झाले पाहिजे समाजाला खरा धर्म शिकविला पाहिजे त्यासाठी सर्वच स्तरावर सामाजिक घटकांना धर्माध्ययन व शिक्षणाचा हक्क मिळाला पाहिजे अशी महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे यांची धारणा होती.^१

पूर्वचरित्र

विठ्ठल रामजी उर्फ अण्णासाहेब यांचा जन्म खानदानी मराठा कुटुंबात २३ एप्रिल १८७३ रोजी जमखंडी या गावी झाला. जमखंडी या गावी कानडी आणि मराठी अशा दोन्ही संस्कृतीचा मेळ होता. प्राथमिक आणि माध्यमिक शिक्षण पूर्ण केल्यानंतर पुण्यातील फर्युसन महाविद्यालयात बी.ए. ची पदवी घेतली. मुंबई विद्यापीठात त्यांनी एलएलबी ची पदवी प्राप्त केली. त्यानंतर ११ ऑक्टोबर १९०१ रोजी विठ्ठल रामजी शिंदे धर्म शिक्षण घेण्यासाठी इंग्लंड गेले. धर्म शिक्षण पूर्ण केल्यानंतर मुंबई मध्ये प्रार्थना समाजाच्या कार्यतून सामाजिक कार्यात सहभाग घेउन आयुष्यभर सामाजिक कार्याची दिक्षा घेतली. सामाजिक कार्यामध्ये अण्णासाहेबांनी अस्पृश्य समाजासाठी शिक्षणाची सोय उपलब्ध करून दिली. समाजातील जातीभेद दूर करण्यासाठी आयुष्यभर अस्पृश्यांच्या वस्तीमध्ये राहून त्यांची सेवा केली.^२

धर्म शिक्षणाचा ध्यास

महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे यांचे उच्च शिक्षण पूर्ण झाल्यानंतर मुंबई प्रार्थना समाज व कलकत्ता ब्राह्मो समाज यांच्यामार्फत इंग्लंडमधील मॅचेस्टर कॉलेजमध्ये धर्म शिक्षणाचा अभ्यास केला. त्यानंतर त्यांनी स्वित्सलॅंड, जर्मनी व इटली या देशांत प्रवास करून तेथील महत्वाची स्थळे पहिली व युरोपचा निरोप घेउन भारतात आले. भारतात आल्यानंतर धर्मप्रसार कार्य व दलित सेवा यांची सुरुवात केली.^३

डिस्प्रेस्ड मिशनची स्थापना

१८ ऑक्टोबर १९०६ रोजी महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे यांनी मुंबई येथे डिस्प्रेस्ड क्लासेस मिशन या संस्थेची स्थापना केली. या संस्थेची उद्देश पुढील प्रमाणे होते.

१. अस्पृश्य समाजात शिक्षणाचा प्रसार घडवून आणणे.
२. अस्पृश्य बांधवांना नोकरीची संधी उपलब्ध करून देणे.
३. अस्पृश्य बांधवांच्या अडी अडचणीचे निवारण करणे.

228

दिवशी सुसंस्कृत स्वरूपाचे कार्यक्रम करण्याची एक चळवळ महाराष्ट्रात त्यांनी चालविली. खेडया पाडयातील शाळेतील शिक्षकांमध्ये प्रबोधन केले त्यामुळे शिमग्याच्या सणाच्या वेळी मुलांकरवी सभा भरवून त्यात भाषण व संवाद करून मर्दानी खेळाच्या स्पर्धा आयोजित करून शिमग्याच्या सणाला अंत्यत चांगले स्वरूप प्राप्त करून दिले. शाळांमधून मुलांच्या द्वारे सुरु झालेल्या अशा प्रकारच्या उपक्रमाचा परिणाम ही समाजात दिसू लागला. अशा प्रकारे महर्षी शिंदे हे शिमग्याच्या सणाला एक अगळे वेगळे स्वरूप प्राप्त करूण देणारे सुधारक ठरले.^८

दुष्काळ ग्रस्ताना मदत

१९२० मध्ये मोठा दुष्काळ पडला त्यावेळी पुणे, नगर जिल्ह्यातील मांग जातीची हजार माणसे मिशनच्या आश्रयास आली. त्यांच्या अंगावर एकही वस्त्र नव्हते. त्यांना खायला अन्न नव्हते. काहीजण हिवाळ्यामुळे आजारी पडली होती. त्यांच्या जवळ अंथरूण पांधरूण नव्हते त्यामुळे अनेक लोक मरण पावले. म्हणून त्यांनी महर्षी शिंदे यांनी प्रथम मिशन तर्फे मदत सुरु केली. परंतु ती मदत फारच कमी होती. म्हणून पुणे म्युनिसिपार्टीच्या दिवाण खान्यात जाहीर सभा घेतली. त्या ठिकाणी दुष्काळ आपत्ती निवारक समिती स्थापण केली. स्वंय सेवकांच्या मदतीने त्यांनी धान्य, कपडे, पैसे जमविले व दुष्काळ ग्रस्तांना मदत केली. सर्व प्रकारची मदत करून दुष्काळ ग्रस्तांचे प्राण वाचविले. महर्षी शिंदे यांनी केलेले हे कार्य कौतुकास्पद होते. यात कोणतीच शंका नाही.^९

मूल्यमापन

अशा प्रकारे महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे हे महाराष्ट्रातील समाज सुधारकांमधील अग्रणी. त्यांच्या कार्याची महाराष्ट्रात घोर उपेक्षा झाली. अस्पृश्यता, धर्म सुधारणा, राजकारण या क्षेत्रातील त्यांच्या विचारांची दखलही आज घेतली जात नाही. त्यांची स्मृतीही आज जागवली जात नाही. ही महाराष्ट्राच्या दृष्टीने फार मोठी खंत आहे. त्यांनी कार्य केले नाही असे एकही क्षेत्र नाही. तरीही महर्षी शिंदे यांच्या कार्याची दखल घेतली जात नाही. महर्षी शिंदे हे संपन्न, समतोल आणि प्रसन्न व्यक्तीमत्व ऋषीतुल्य पुरुष होते. समाजाच्या मूलभूत प्रश्ना विषयीचे त्यांचे चिंतन सखोल होते. त्यांनी आयुष्यभर सर्व प्रकारच्या एकात्मतेचा ध्यास घेतला होता. समाज सुधारणा व राष्ट्रवाद याबाबत कोणत्याही एका टोकाची भूमिका न घेता सुवर्णमध्य साधणारे कार्य त्यांनी केले.

संदर्भ ग्रंथ

१. डॉ. पवार गो.म., 'महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे जीवन व कार्य', लोकवाइःमय प्रकाशन, मुंबई, २०१०, पृ.क्र. ४
२. डॉ. पवार गो.म., 'महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे', मॅकमिलन इंडिया लिमिटेड, पुणे, २००४, पृ.क्र.३
३. डॉ.पांढरे नीला, 'महाराष्ट्राती समाज सुधारक महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे', उन्मेष प्रकाशन, २०१०, पृ.क्र. ९७
४. प्रा.पाटील व्ही.बी., 'महाराष्ट्रातील समाज सुधारकांचा इतिहास', अजब पुस्तकालय प्रकाशन, कोल्हापूर, १९८६, पृ. ११७
५. भोळे भास्कर लक्ष्मण, 'महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे यांचे विचार', विश्व प्रकाशन, रयत शिक्षण संस्था, सातारा, २००७, पृ. क्र.५५
६. तोडमल ह.कि., 'महर्षी शिंदे जीवन आणि कार्य', कॉन्टीनेन्टल प्रकाशन, १९८६, पृ. क्र.९२
७. डॉ.दहातोडे भि.ना., 'महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे आणि विचार', प्रतिमा प्रकाशन, १९९५, पृ. क्र. ५८,५९
८. उपरोक्त, पवार गो.म., 'महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे', पृ. क्र.५८
९. उपरोक्त, तोडमल ह.मि., पृ. क्र.८९,९०

229